

ATATÜRK VE YABANCI SERMAYE

Mehmet Arif DEMİRER*

ÖZET

1920 – 1930 yılları arasında Türkiye’de 201 anonim şirket kurulmuştu. Bunların 66 sında yabancı sermayesi vardı. Ancak 1930 yılına gelindiğinde ülke sanayii hala son derece cılız ve sınırlı idi. Sanayi işletmelerinin sadece % 4 ünde elektrik ile işleyen motor vardı. Özel şirketlerin, ister yabancı sermayeli olsun ister tamamen yerli sermayeli, gerçek anlam ve ölçekte bir sanayileşme sürecini başlatacak, sermaye birikimi yetersiz kalıyordu. İşte bu aşamada Türkiye yabancı (dış) kredi alarak devlet eliyle sanayileşme sürecini başlattı.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, yabancı sermaye, Türkiye İktisat Kongresi, Chester Projesi

ATATÜRK AND FOREIGN CAPITAL

ABSTRACT

Between the years of 1920-1930, 201 Joint-Stock Companies had been established. 66 of them, there were foreign capital. However, when it is come to the year of 1930, still the country’s industry was extremely weak and limited. There were just 4 % of the engines which were working with the electric in the Industry Business Organizations. Private companies’, either with the foreign capital or domestic capital completely, the capital stock was insufficient which would be started to the Industrialization period. Here at this stage, Turkey makes the Industrialization period started with the role of the Government taking of the foreign (external) credit.

Key Words: Atatürk, foreign capital, Economics Congress in Turkey, Project of Chester

ATATÜRK'ün, O'nu diğer devlet adamlarından çok belirgin bir şekilde ayıran ve yücelten iki özelliği vardır:

- Gerçekçiliği
- Türk Milleti'nin gönencini yükseltmek konusunda sınırsız inancı ve azmi

ATATÜRK'ün 22 Ocak 1923 günü, Lozan'da görüşmelerin kesintiye uğramasına ramak kala, Bursa'da yaptığı bir konuşmada yabancı sermaye hakkında söyledikleri gerçekçiliğinin önemli bir örneğini teşkil eder:

“Maatteessüf memleketimiz baştan nihayete kadar harabezardır, yoldan mahrumdur, şehirler haraptır.

“Köyler perişandır. Sanayimiz geridir. Limanlarımız yoktur. Madenlerimizi işletemiyoruz.

“Bu memleket insanların medeniyet yolunda ne kadar geri kaldıklarını, maişet seviyelerinin ne kadar acınacak halde olduğunu düşünürsek, bütün bu noksanları telafi için neler yapmağa mecbur olduğumuzu suhuletle (kolaylıkla) takdir edebiliriz.

“Bu vasi memleketi bir mamureye çevirmek lazımdır.

“Bu halk zengin olmaya mecburdur. Memleket mamur olmazsa, bu halk zengin olmazsa, size hala yaşamak imkanından bahsederlerse, inanmayınız.

“Maddeten düşünelim:

“Bütün bu şeyleri yapmak kolay değildir.

*“Memleketimizi medeniyet-i hazıranın icap ettirdiği dereceye bir an evvel isal için yalnız **milletin sermayesi, milletin ilmi ve fenni teşebbüsleri kafi gelmez.***

“Haricin sermayesine, ihtisasına da ihtiyacımız vardır. Bu noktada dar bir milliyetperverlikten çıkıyoruz. Biraz daha geniş milliyetperver oluyoruz:

“Ecnebi sermayesinden istifade edeceğiz.

“Az zaman içinde memleketimizin mühim merkezlerini şimendiferle birbirine raptetmek lazımdır.

“Memlekette metfun olan maden hazinelerini işletmek lâzımdır.

“İktisadi faaliyetin, servet haline inkılâp etmesi için en lüzumlu şeyler yollardır, seri vesait-i nakliyedir, şimendiferlerdir.”¹

¹ ‘Gazi ve İnkılâp’ yazı dizisi - Milliyet Gazetesi 2 ve 3 Şubat 1930 (22 Ocak 1923 Bursa Şark Sineması’nda Halk ile yaptığı konuşmadan)

Bu konuşmadan bir ay sonra Lozan görüşmeleri kesintiye uğramış ve Türkiye heyeti yurda dönmüş iken İzmir’de düzenlediği Türkiye İktisat Kongresi’nde Yabancı Sermaye konusuna tekrar değinen ATATÜRK şunları söylemiştir:

“İktisadiyat sahasında düşünür ve konuşurken zannolunmasın ki, ecnebi sermayesine hasımız; hayır bizim memleketimiz vasi’dir.

“Çok say ve sermayeye ihtiyacımız var.

“Kanunlarımıza riayet şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeğe her zaman hazırız. Ecnebi sermayesi bizim say’imize inziam etsin ve bizim ile onlar için faideli neticeler versin.

“Mazide, Tanzimat devrinden sonra ecnebi sermayesi müstesna bir mevkiye malikti, devlet ve hükümet ecnebi sermayesinin jandarmalığından başka birşey yapmamıştır. Her yeni millet gibi Türkiye buna muvafakat edemez. Burasını esir ülkesi yaptırmayız.”

CHESTER PROJESİ

Türkiye İktisat Kongresi’nden 51 gün sonra ve Lozan’da görüşmelerin 23 Nisan 1923 tarihinde yeniden başlamasından iki hafta önce TBMM Hükümeti, bir Amerikalı grup ile Chester Projesi olarak bilinen imtiyaz sözleşmesi imzaladı.

Bu proje; Samsun-Trabzon-Mersin ve İskenderun limanlarını Süleymaniye, Kerkük ve Musul’a bağlayan 4 400 km demiryolu yapım ve işletmeciliğini, demiryolu güzergahına paralel 40 km’lik bir şerit içinde maden ve petrol aranmasını, bulunduğu takdirde 99 yıllığına işletilmesini kapsayan, 400 milyon Dolarlık bir yatırımı öngörüyordu. TBMM Hükümeti bu antlaşmayı ATATÜRK’ün de onayını alarak imzalamıştı.

TBMM Hükümeti Chester Antlaşması ile kısa bir süre sonra Lozan’da yeniden başlayacak görüşmelere yönelik olarak Amerikan desteğini sağlamayı da düşünmüştü.

Ancak 1925 yılında Cemiyet-i Akvam Musul eyaletini Bağdat’taki İngiliz manda rejimine bağladıktan sonra Chester Projesi iptal edilmişti.

1923 yılında Türkiye’de tamamen yabancı sermayeli bankalar ve anonim şirketler vardı. Cumhuriyetin ilanından sonra dahi Türkiye’de yabancı bankalar şubeler açtılar ve yabancı ortaklı Türk anonim şirketleri kuruldu:

1929 Dünya Ekonomik Krizi Türkiye’de aynı yıl Türk parasının değerinin düşmesi ve rekor düzeyde dış ticaret açığı ile eşanlı olarak yaşandı. Türkiye’nin acil önlemler alması ve gecikmeden en az 15 milyon Lira sermayeli Devlet Bankası’nı kurması gerekiyordu.

Bu koşullar altında ATATÜRK Türkiye’si 1930 yılında kibrit tekeli bir Amerikan şirketine devrederek 10 milyon Dolar kredi almakta herhangi bir sakınca görmedi ve sağladığı para ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nı kurdu. Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu’nu çıkarttı ve Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti’nin başlattığı “Tasarruf ve Yerli Malı Haftası” seferberliği ile hem dış ticaret açığını kapattı hem de Türk parasını dünyanın en güçlü paralarından bir konumuna getirdi. Bütün bunlar 3-4 yıl gibi kısa bir süre içinde tamamlandı.

1920 - 1930 yılları arasında Türkiye’de 201 anonim şirket kurulmuştu. Bunların 66’sında yabancı sermayesi vardı. Ancak 1930 yılına gelindiğinde ülke sanayi hala son derece cılız ve sınırlı idi. Sanayi işletmelerinin sadece % 4’ünde elektrik ile işleyen motor vardı. Özel şirketlerin, ister yabancı sermayeli olsun ister tamamen yerli sermayeli, gerçek anlam ve ölçekte bir sanayileşme sürecini başlatacak, sermaye birikimi yetersiz kalıyordu

İşte bu aşamada Türkiye yabancı (dış) kredi alarak devlet eliyle sanayileşme sürecini başlattı:

1934 – Sovyet Kredisi: 8 milyon Dolar (14 milyon TL)

1937 – İngiliz (Karabük Tesisleri) Kredisi: 2 745 000 Sterlin (17 milyon TL)

Bu iki kredi ile Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’ndaki yatırımların ve Karabük Demir Çelik tesislerinin dış ödemeleri karşılandı.

1938 yılında ilan edilen 4 Senelik 3 Numaralı Plan kapsamındaki yatırımlar için de iki yeni kredi antlaşması imzalandı. İngiliz kredisi TBMM tarafından onaylandı. Alman kredisinin ön antlaşması 6 Ekim 1938 tarihinde Ankara’da imzalandı:

1938 – İngiliz Kredisi: 16 milyon Sterlin (100 milyon TL) Bu kredi ile İngiltere’den 6 milyon Sterlinlik silah 10 milyon Sterlinlik fabrika donanımı alınacaktı.

1938 – Alman Kredisi: 150 milyon Reichsmark (75 milyon TL)

1938 yılında imzalanan dış kredi antlaşmalarının toplam parasal değeri aynı yıl için devlet bütçesinin % 58’ine eşitti.

Türkiye 1938 yılı dışında hiçbir dönemde bir takvim yılı içinde devlet bütçesinin % 58'i kadar dış kredi almamış, alamamıştır. Bu da ATATÜRK Türkiye'si'nin güvenilirliğinin ölçüsüdür.

Chester Projesi ile başlayan, Kıbrıt Tekeli'nin devri sürdürülen ve Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı kapsamında gerçekleştirilen fabrikaların kurulmasına olanak sağlayan yabancı sermaye ve dış kredi konularında ATATÜRK Türkiye'si'nin herhangi bir çekingenliği yoktu. Çünkü hedef belli idi ve ATATÜRK bu hedefi Onuncu Yıl nutkunda çok açık bir şekilde ortaya koymuştu:

“Yurttaşlarım!

“Az zamanda çok ve büyük işler yaptık.

“Bu işlerin en büyüğü, temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan, Türkiye Cumhuriyetidir.

“Bundaki muvaffakiyeti Türk milletinin ve onun değerli ordusunun bir ve beraber olarak azimkârane yürümesine borçluyuz.

“Fakat yaptıklarımızı asla kâfi göremeyiz. Çünkü daha çok ve daha büyük işler yapmak mecburiyetinde ve azmindeyiz.

“Yurdumuzu dünyanın en mamur ve en medeni memleketleri seviyesine çıkaracağız.

“Milletimizi en geniş refah, vasıta ve kaynaklarına sahip kılacağız.

29 Ekim 1933 tarihine kadar ekonomide yapılan “çok büyük işler”:

Türkiye İş Bankası - 1924

Aşar Vergisinin kaldırılması - 1925

Sanayi ve Maadin Bankası – 1925

Reji İdaresinin tasfiyesi - 1925

Emlak ve Eytam Bankası – 1926

Kabotaj Kanununun kabulü - 1926

Kayseri Uçak Fabrikası - 1926

Alpullu ve Uşak Şeker Fabrikaları – 1926

İstatistik Umum Müdürlüğü – 1926

Nüfus, Sanayi, Tarım Sayımı - 1927

Devlet Demiryolları ve Limanları İdaresi - 1927

Sanayi Teşvik Kanunu – 1927

Osmanlı Borçlarının Tasfiyesi Antlaşmasının Kabulü - 1928

Lozan'da dayatılan 1916 gümrük tarifelerinin düzeltilmesi – 1929

Dünya Ekonomik Buhranı (1929 – 1931) karşısında alınan önlemler:

Yeni gümrük tarifeleri – 11 Ekim 1929 – 1499 sayılı Kanun

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti – Aralık 1929

(Bir yılda ülke genelinde 300 şubesi kuruluyor)

Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu - 1930

Kibrit Tekeli Antlaşması – 10 milyon Dolar borçlanma - 1930

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası – 1930

Tasarruf ve Yerli Malı Haftası geleneği başlıyor – 1930

Gazi Mustafa Kemal'in Yurtiçi Gezisi – 1930-1931

İktisadi Vaziyetimize dair Rapor (İktisat Vekaleti) – Mart 1931

Hükümet (İktisat) Programı – Nisan 1931

Gümrük ve İnhisarlar Vekaleti – 1931

Ölçüler Kanununun kabulü – 1931 (Uygulama 1.1.1934)

İnhisarlar İdaresi Umum Müdürlüğü – 1932

Gümrükler Umum Müdürlüğü - 1932

Sanayi Planı Hazırlıkları: 1932 – 1933

PTT Genel Müdürlüğü – 1933

Hava Yolları Devlet İşletme İdaresi - 1933

Sümerbank – 1933

Yabancı İmtiyazlı Şirketlerin Millileştirilmeleri

Yeni Demiryolu Yapımı: 1 922 km + Satın alınan hatlar: 2 019 km

29 Ekim 1933 ile 29 Ekim 1938 arasındaki beş yılda yukarıdakilere ek olarak yapılan işler ve kurulan fabrikalar, bankalar ve araştırma geliştirme kuruluşları hep aynı hedefe yönelikti: ülkenin gönencini en üst düzeye çıkarmak.

Eskişehir Şeker Fabrikası
 Kayseri Dokuma Fabrikası
 Ereğli Dokuma Fabrikası
 Isparta Gülyağı Fabrikası
 Keçiborlu Kükürt Fabrikası
 Paşabahçe Şişe-Cam Fabrikası
 Zonguldak Antrasit (Sömi Kok) Fabrikası
 Turhal Şeker Fabrikası
 Nazilli Basma Fabrikası
 İzmit I. Kağıt ve Karton Fabrikası
 Gemlik Suni İpek Fabrikası
 Bursa Merinos Fabrikası
 Karabük Demir Çelik Tesisleri
 Malatya Dokuma Fabrikası

 Bankalar ve diğer Kuruluşlar:

 Etibank
 Denizbank
 Halk Bankası ve Halk Sandıkları

 Elektrik İşleri Etüt İdaresi
 Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü
 Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu
 Toprak Mahsulleri Ofisi
 Devlet Hava Yolları Umum Müdürlüğü

30 Ekim 1938 günü Tarım Bakanlığı adına devlet radyosundan yapılan bir açıklamada

Agrikültürel Kalkınma Bankası'nın kurulması için tüm çalışmaların tamamlandığı belirtilmişti. Bankanın kısa adı "AKBANK" olarak belirlenmişti.²

ATATÜRK, büyük çiftlikleri olan ve bunların içinde bir bira, pastörize süt ve tereyağı fabrikası da bulunan, tarıma çok büyük önem veren bir liderdi. Hazineye bağışladığı çiftliklerini 1938 yılında kurulan Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu çatısı altında toplamıştı.

² 10 Kasım 1938'den sonra bu bankanın kurulmasından vazgeçilmiştir.

ATATÜRK, nasıl ki, yatırıma yönelik yabancı sermaye ve dış krediden korkmuyordu, bilim alanında da yabancılar işbirliği yapmaktan çekinmiyordu.

22 Ocak 1923 günü Bursa’da söylediklerini hatırlayalım:

*“Memleketimizi medeniyet-i hazıranın icap ettirdiği dereceye bir an evvel isal için yalnız milletin sermayesi, milletin ilmi ve fenni teşebbüsleri kafi gelmez. Haricin sermayesine, **ihtisasına** da ihtiyacımız vardır.”*

ATATÜRK’ÜN Onuncu Yıl Nutku’ndan bir gün sonra Ankara’da açılan Yüksek Ziraat Enstitüsü’nün rektörü, Ord. Prof. Dr. Falke ve 17 profesörünün tümü Almandı. Alman uzman bilim adamları ile bir tarım üniversitesi olarak kurulmuştu: Yüksek Ziraat Enstitüsü. Kütüp-hanesinde 40 bin cilt bilimsel kitap vardı. Yerli ve çoğunluğu yabancı 200 mesleki dergiye abone olmuştu Yüksek Ziraat Enstitüsü.

Yukarıda açıklanan sanayi kuruluşlarının tamamında yabancı sermayesi olmasa dahi yabancı sanayi kuruluşların teknik bilgilerinden, makine ve diğer teçhizatından yararlanmıştı.

En büyük sanayi kuruluşumuz Karabük Demir Çelik tesislerinde lisansör firma Brassert idi, 2 745 000 Sterlinlik İngiliz kredisi de bu şirket aracılığı sağlanmıştı.

Bir yanda Türkiye İş Bankası ve peş peşe gelen diğer milli bankalarımız kurulurken öte yanda yabancı bankaların Türkiye’de yeni şubelerine izin verilmişti.

1938 yılında,1923 yılına kıyasla etkileri ve mevduatları oransal olarak azalmış olsa dahi, dokuz yabancı banka çalışmalarını sürdürüyordu:

	Türkçe Adı	Özgün Adı	Kur. Yılı
1	Osmanlı Bankası	Otoman Bank	1863
2	Selanik Bankası	Banque de Salonique	1888
3	Deutsche Orient Bank	Dresdner Bank	1906
4	Deutsche Bank	Deutsche Bank	1909
5	Banko di Roma	Banco di Roma	1911
6	Banka Komerçiyale	Banca Coomerciale Italiana	1919

7	Felemenk Bahrisefit Bankası	Hollantse Bank Uni. N.V.	1921
8	Şarki Karip Ticaret Bankası	Commercial Bank of the Near East	1922
9	SSCİ Ticareti Hariciye Bankası	Banque Russe pour le Commerce Exterior	1925

28 Haziran 1938 günü Meclis’te önemli bir konuşma yapan Başbakan Celal Bayar, ATATÜRK Türkiye’si’nin yabancı sermaye anlayışını şöyle özetlemiştir:

“Hükümet namına, üzerinde durulması caiz olan hususlardan birisi de, ecnebi sermayesi hakkındaki telakkilerimizdir.

“Ecnebi sermayesini, hükümetimiz nasıl telakki ediyor?

“Bunu bilmek için merakla beklenildiğini işitiyorum.

“Cumhuriyet hükümeti ecnebilerden imtiyazlı müesseseleri satın almaktadır. Bilhassa Nafia Vekaletiniz, ciddi esaslar dahilinde, bu müesseseleri millileştirmektedir.

“Biz, her zaman tekrar edildiği veçhile, ecnebi sermayesinin düşmanı değiliz ve hatta ‘düşmanı değilim’ dediğim zaman da, lüzumsuz bir izahatta bulunmuş olduğuma zahip oluyorum.

“Bizim ancak istemediğimiz sermaye ‘vagabond’ yani serseri denilen sermaye, politik sermaye, aynı zamanda spekülatif sermayedir; ciddi bir iş görmeyerek alacağı komisyonla veyahut ufak bir farkla çekilip gitmek isteyenlerin temsil ettikleri sermayedir.³

“Fakat memleketimize normal şerait dahilinde gelmiş sermayeye ve normal şerait dahilinde teessüs etmiş müesseselere karşı bizim yalnız mihmanuvalığımız (konukseverliğimiz) değil hatta yardımlarımız da olur.

“Mübayaa ettiğimiz müesseselere gelince, bunlar, mukavelelerine riayet etmeyen ve aynı zamanda imtiyaz müddetleri kısalmış olan müesseselerdir. Bunlar mukaveleleri hükümlerine göre çalışmak imkanından mahrum oldukları içindir ki satmayı kendileri tercih etmektedirler. Eğer bu kabil taahhüdünü ifa etmeyen ve ifa etmek şeraitinden mahrum olan müesseselerin

³ Başbakan, 2008 yılı tanımlamasına göre, Sıcak Para’yı anlatıyor

satın alınışı nazarı itibare alınarak bizim ecnebi sermayesi hakkındaki telakkimizin tayini buna tabi tutuluyorsa arzedeğim ki çok yanlıştır.

“Biz sermaye buluyoruz ve bulmak için müşkülata uğramıyoruz.”

Görüldüğü gibi Başbakan Bayar ile ATATÜRK’ün yabancı sermaye hakkındaki görüşleri tıpatıp aynıdır. Çok belirgindir: Ülkenin kendi olanakları, kendi teknik bilgisi ve teknolojik birikimi ile eksiklerimizi tamamlamak, sanayileşmeyi başlatmak ve sürdürmek ve bilimsel kuruluşlarımızı genişletmek mümkün değildir. Bu nedenle kanunlarımıza sadık yabancı sermayesinden yararlanacak, gerektiğinde dış kredi de alınacaktır. Ancak bugünkü Sıcak Para gibi spekülâtif yabancı sermayeye karşıdır ATATÜRK’ün 1938 Türkiyesi ve Celal Bayar’ın Hükümeti. Bu hükümetin üyesi olan Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya 1934 – 1938 döneminde “*mu-kavelelerine riayet etmeyen ve aynı zamanda imtiyaz müddetleri kısılmış olan*” imtiyazlı yabancı şirketleri millileştirmiştir.

ATATÜRK döneminde hiçbir dış kredi alınmadığı ve yabancı sermaye kullanılmadığı günümüzde yaygın bir şekilde iddia edilmektedir. Yabancı Sermaye ve dış kredi ile ATATÜRK’ün ‘Tam Bağımsızlık’ anlayışının bağdaşmadığı ileri sürülmektedir.

Bu konuda çarpıcı bir örnek Hazine Genel Müdürlüğü ve Maliye Bakanlığı görevlerinden sonra ODTÜ rektörlüğü görevinde de bulunmuş Kemal Kurdaş’ın şu sözleridir:

“ÖNSÖZ

*“Yeni Devletin 1920 Nisanı’ndan 1950 Mayıs’ına kadar uzayan ilk 30 yılında Türkiye bütün dünyaya, son derece zor şartlara rağmen istikrar içinde, **dıştan hiç borç ya da yardım almadan**, aksine eski Osmanlı borçları için dışarıya net bir borç ödemesinde bulunarak, kısaca **tamamen kendi öz kaynaklarına dayanarak** hızla kalkınmanın (30 yılda % 6.2 yıllık ortalama dolayında bir kalkınma gerçekleştirdi) parlak bir örneğini vermiştir.⁴”*

Böyle yanlış bir iddia 2003 yılında bir üniversite vakfı tarafından yayımlanan bir kitabın önsözünde yer alabiliyorsa, üstelik kitabın yazarı Maliye eski Bakanı ve daha önce de Hazine eski Genel Müdürü Kemal Kurdaş ise, ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ, ATAM, olarak akla genel bir öze-

⁴ “Bitmeyen Gaflet – Türkiye Ekonomisinin Çöküşü” (Metu Press 2003)

leştiri gelmeli midir?

ATAM, 25 yıllık faaliyetinde ATATÜRK'ün ekonomi politikasını ve özellikle yabancı sermaye hakkındaki düşüncelerini gereken ölçekte ve derinlikte incelemiş midir?

Bu sorunun cevabını şu tespitlerde arayalım:

- ATAM Dergisinin ilk 60 sayısında yayımlanan yaklaşık 650 makaleden sadece 12'si ekonomi ile ilişkilidir. (% 2'den az)
- ATAM'ın düzenlediği Uluslararası ilk beş ATATÜRK Kongre'sine sunulan 500 kadar bildirinin sadece 6'sının konusu ekonomi ile ilgilidir. (% 1)
- ATATÜRK'ün yaşamını anlatan kitaplarda ya da özetleyen kronolojilerde ekonomiye ayrılan bölümler de % 1 - % 2 düzeyindedir. Örneğin, ATAM'ın 2003 yılında yayımladığı "Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün HAYATI" başlıklı kitapta ekonomiye iki bölüm ayrılmıştır:

– 'Ekonomi Alanındaki Uygulamalar ve Gelişmeler' Sayfa 495 – 505

– 'Sanayi Atılımları' Sayfa 549 – 551

700 sayfalık kitapta ekonomiye ayrılan iki bölüm toplam olarak 14 sayfadır. Kitabı % 2'si.

Yukarıdaki örneklerdeki oranların birbirine bu kadar yakın olmaları bir rastlantı değildir. **Tarihçilerimiz ATATÜRK'ün ekonomi politikası, görüşleri, hedefleri ve başarıları ile yeterli ölçüde ilgilenmemişlerdir.**

Adı geçen kitapta ekonomi ile ilgili bölümler içerik olarak da tatmin edici değildir:

*"1921'den sonra Türkiye'de milli bankaların kurulması ve mevcut bankaların gelirlerinin yükseltilmesi işlemi başladı. 1925'te kurulan Sanayi ve Maadin Bankası'nın⁵ elinde belirli miktarda para olmadığı için, yerine 1932'te Sanayi Kredi Bankası kuruldu."*⁶

*"1924 senesinin mayıs ayında Mustafa Kemal... 'Milli bir banka kuralım adı İş Bankası olsun' demişti. Aynı hafta Bakanlar Kurulu, Çankaya'da toplanır her bakımdan milli bir banka kurulması ve yönetici olarak Celal Bayar'ı seçmeyi kararlaştırmıştı."*⁷ (Sayfa 501)

⁵ Doğru adı: Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası

⁶ Bu bankanın kuruluş nedeni çok farklı idi.

⁷ Henüz soyadı yok, onun için de ATATÜRK yerine 'Mustafa Kemal' adı kullanılmış

“Ancak Osmanlı Bankası resmi banka olarak görülüyordu. Artık, iş çevrelerince ticaret bankaları ve 1927’den sonra devlet banka kurma formülleri peşindeydi.” (Sayfa 503)

“Türkiye’de sanayi inkılabı 1927’den sonra hızlanmıştır. Çimento, şeker, bez fabrikaları kurulması artmıştır. 28 Mayıs 1927’de Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun kabul edilmesiyle sanayi adımlarının harekete geçmesi hızlandı. Bu arada, İzmit’te Kağıt Fabrikası ile Karabük’te Demir-Çelik fabrikaları devletçe açıldı. ⁸ 1 Mart 1938’de montajı başlayan Karabük Demir-Çelik Fabrikası, 1939 Haziranında kısım kısım çalışmaya başlayabilmiştir...

“Alman Devlet Bakanı Funk’un Ankara’yı ziyaretinden az sonra Almanya ile bir ekonomik işbirliği antlaşması imzalandı. Antlaşma, Türkiye’ye on beş milyon marklık malzeme kredisi veriyordu. ⁹ Atatürk, böylece ekonomik alanda çok güvendiği Almanya ile işbirliğine girdi.” ¹⁰ (Sayfa 505)

“SANAYİ ATILIMLARI” başlıklı bölümde yukarıda verilen çelişkili bilgiler tekrarlanmaktadır.

Bu kısa (üç sayfalık) bölüm şu tespitler ile noktalanmıştır:

“1929’dan sonra yapılan beş yıllık planlarla düzenli bir kalkınma havasına girildi.

“1923’ten 1938’e kadar olan sürede çok sayıda şeker, çimento, bez, şişe cam ve benzeri fabrikalar yapıldı.

“Ağır sanayi konusunda Rusya’dan yardım alındı. Karabük Demir Çelik Fabrikası Cumhuriyet döneminin temel eserlerinden biri olarak ülkenin kalkınmasına büyük hizmetler yaptı.

“Mustafa Kemal, 1923’te düşündüğü pek çok projeyi sağlığında gerçekleştirilmeyi böylece başarmıştır.”

Bu tespitler üzerinde durmak gerekmektedir:

⁸ İzmit I. Kağıt ve Karton fabrikası 1935 yılında açıldı. Karabük tesisleri 1939 – 1941 yıllarında bölüm bölüm üretime geçtiler. Karabük’te temel atma 3 Nisan 1937 tarihinde idi.

⁹ Funk, Alman Ekonomi Bakanı, kredi ise 75 milyon Lira değerinde 150 milyon Reichsmark idi.

¹⁰ Funk, Ankara’ya 6 Ekim 1938 tarihinde geldi. Kredi konusunda ön antlaşma imzalandı. Ancak savaş nedeni ile bu kredi kullanılmadı. ATATÜRK, özellikle sanayileşme konusunda İngiltere’ye güveniyordu ve Karabük yatırımını Almanlar yerine İngilizlerin kurmalarını istemişti.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, 1934 yılında ilan edilmiş ve yatırımlarına 20 Mayıs 1934 tarihinde Kayseri Dokuma fabrikasının temeli atılarak başlanmıştır.

‘Beş Yıllık’ tek bir plan vardır. 11 Aralık 1937 tarihinde 3 yıllık “Maden Programı” açıklanmış, 18 Eylül 1938 günü ise “4 Senelik 3 Numaralı Plan” ilan edilmiştir.

“Çok sayıda... fabrikalar” deyimi yanıltıcıdır. Birinci Beş Yıllık Plan kapsamında toplam 20 fabrika yapılmıştır, Karabük tesisleri dahil.

Sovyetler Birliği’nden (O tarihte “Rusya” diye bir ülke yoktur) alınan 8 milyon Dolarlık kredi ile bu ülkeden Kayseri ve Nazilli **bez** fabrikalarının **dokuma tezgahları** ithal edilmişti. Ağır sanayi söz konusu değildi.

‘Ağır Sanayi’ olarak tanımlanabilecek Karabük tesisleri ise İngiliz kredisi, İngiliz teknolojisi ve İngiliz Brassert şirketinin yükleniciliği ile gerçekleştirildi. Sovyetler Birliği kredisi ya da teknolojisi ile ilişkili değildi.

1938 yılında artık sadece ‘Mustafa Kemal’ değil, 24 Kasım 1934’ten sonra ‘ATATÜRK’ adının kullanılması daha doğrudur.

Üç sayfalık ‘SANAYİ ATILIMLARI’ bölümünden sonra gelen ‘GÜZEL SANATLAR ALANINDAKİ ÇALIŞMALAR’ bölümü 17 sayfadır.

ATATÜRK’ün Hayatı ile ilgili kitaplarda ekonomiye ayrılan bölümler genellikle, bu kitapta da olduğu gibi, ikincil konulara ayrılan bölümlerden çok daha kısadır.

Oysa ATATÜRK daha cumhuriyet ilan edilmeden önce başlayarak Son Gün’e kadar hep ekonominin her konudan daha önemli olduğunu vurgulamıştır.

Şu sözler, ATATÜRK’ün; 17 Eylül 1938 günü Dolmabahçe’de 4 Senelik 3 Numaralı Plan’daki yatırım projelerini dinlerken üç kişi (Başbakan Bayar, Genel Sekreter Hasan Rıza Soyak ve Afetinan) önünde ekonomi ile ilgili olarak söylediği son sözleridir:

(Prof. Dr. Ayşe Afetinan’a göre ATATÜRK bu plandaki yatırımlar ile ilgili olarak şöyle konuşmuştur)

“Memleketin en önemli ve esaslı işlerini konuşuyoruz. Bunlar beni yormuyor, bilakis hayat veriyor... milletçe iktisaden çok daha kuvvetli olmamız lazımdır.

“Ekonomik plan gecikilmeden (‘Memleketin bütün menabii kuvvesini - kuvvet kaynaklarını - seferber ederek’) tatbik mevkiine konulmalıdır.”

Prof. Dr. Ayşe Afetinan şu eklemeyi yapmıştır:

“O anda karşımda sanki hasta bir ATATÜRK yoktu. O bütün maddi ıstırabını unutmuş, müsterih ve tatmin edilen bir ruh haleti içinde idi.”

Bu üç kişi daha sonra ATATÜRK’ün 17 Eylül 1938 günü söylediği sözleri, her üçü de hayatta iken, yayımladıkları kitaplarda anlatmışlardır: Bayar (1955), Prof. Dr. A. Afetinan (1973) ve Hasan Rıza Soyak (1973)

Nedense tarihçilerimiz bu sözler üzerinde fazla durmamışlardır. Oysa Başbakan Bayar’ın bu olay hakkında 18 Eylül 1938 günü Anadolu Ajansı’na yaptığı açıklamayı 19 Eylül 1938 tarihli ULUS Gazetesi gerektiği biçimde algılamış ve manşetten vermiştir:

‘EKONOMİK SEFERBERLİĞİMİZ’

Zaferi ile vatani, devrimleri ile Türk Milleti’ni kurtarmış olan ATATÜRK için 17 Eylül 1938 günü, 10 Kasım’dan 54 gün önce, **ülkenin en önemli ve esaslı işleri** yeni kalkınma planında yer alan 26 büyük proje idi.

Neydi 26 büyük proje?

4 Liman yatırımları (Trabzon ve Zonguldak limanlarının yapımı, İstanbul’da Sirkeci – Haydarpaşa arasında feribot hizmeti ve İskenderun limanında serbest bölge kurulması)

4 Şeker fabrikası

Erzurum iplik fabrikası (İğdır pamuklarını işlemek ve değerlendirmek için)

2 Termik Santral ve enerji nakit hatları (Türkiye’de ilk kez ucuz elektrik enerjisi üretilecekti)

Metal ürünleri işleyecek 5 fabrika

Kimya ve gıda sanayinde 7 fabrika (Bu yedi fabrikadan biri sentetik benzin fabrikası idi. O tarihte Almanya’da bu teknoloji yeni geliştirilmişti. Almanya’dan sonra dünyada ilk olarak Türkiye’de sentetik benzin rafinerisi kurulacaktı)

2 Çimento fabrikası ve 1 adet ateş tuğla fabrikası

Toplam 26 sabit yatırım ve ayrıca ulaştırma ve madencilik sektöründe önemli dış alımlar.

ATATÜRK Araştırma Merkezi'ni, ATATÜRK'ün ekonomi hakkındaki görüşlerini, hedef-lerini ve başarılarını ayrıntılı bir biçimde araştırmaya davet ediyorum.

ATAM'ın, ATATÜRK'ün ekonomiye verdiği önemi dikkate alarak, bu konularda çok daha fazla makale ve kitap yayımlamasını ve kongrelerde bu konulara çok daha fazla yer vermesini diliyorum.

KAYNAKÇA:

Siirt Mebusu Mahmut, 'Gazi ve İnkılâp' Milliyet Gazetesi 2 ve 3 Şubat 1930

AYIN TARİHİ Dergileri, Sayı 1 – 60 (1934 – 1938)

Celal Bayar, 'ATATÜRK'ten Hatıralar' Sel Yayınları 1955

Prof. Dr. Afetinan, 'Türkiye Cumhuriyeti'nin 2. Sanayi Planı 1936' Türk Tarih Kurumu 1973

Hasan Rıza Soyak, 'ATATÜRK'ten Hatıralar' Yapı ve Kredi Bankası 1973

Prof. Dr. Yücel Özkaya – Prof. Dr. Mehmet Saray – Prof. Dr. Mustafa Balcıoğlu – Doç. Dr. Cezmi Eraslan, 'Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ÜN HAYATI' ATATÜRK Araştırma Merkezi 2003

Kemal Kurdaş, 'Bitmeyen Gaflet – Türkiye Ekonomisinin Çöküşü' METU Pres 2003

ATATÜRK Araştırma Merkezi Dergisi Sayı 60, ATATÜRK Araştırma Merkezi Kasım 2004

sayfa boş